

staté odstraněny a je nepochybné, že některé nynější jejich pracovní metody lze zavádět i na ostatních školách III. stupně.

1. Po vzoru DK lze zajišťovat zachycení celého vyučovacího procesu nebo alespoň jeho podstatných fází organizačně. Nelze-li zavádět základní a cvičné hodiny, lze ve školní práci rozlišovat typy vyučovacích hodin po sobě následujících v tom smyslu, že kromě hodin normálního typu budou zaváděny hodiny typu cvičného, řádně plánované v thematických celcích, ovšem bez úspěšného dělení tříd při cvičných hodinách jako na DK.

2. Konsultace by bylo možno organisovat alespoň v pevně stanovených odpoledních hodinách nebo i před počátkem vyučování. Do-

časné doučovací kroužky jsou formou i na školách III. stupně běžnou, i když nejsou zavedeny oficiálně.

3. Individuální studium musí být na všech školách III. stupně základní formou práce bez učitele. Kolektivní může však být kontrola nastudované látky.

4. Účinnou pomocí škole mohou být po vzoru DK třídní prověrky, organisované systematicky za účasti vyučujících školskou skupinou ČSM. Tyto prověrky se již na některých školách prováděly, na př. na Gottwaldově vyšší hospodářské škole v Brně (zpráva s. Bělohoubka na konferenci Gottwaldových škol 25. srpna 1951) a podle šetření s. dr. Slouky z brněnské pobočky VÚP i na jiných brněnských školách III. stupně.

DĚJINY VÝCHOVY A PEDAGOGIKY

Škola revolučního Tábora.

(Kapitola z delší studie.)

Dr JOSEF KITTLER, Vysoké Mýto

V době, kdy vznikají čtyři artikule pražské, existují v husitském hnutí zhruba tři strany: mírná, konservativní strana šlechty a bohatých měšťanů, strana středu, reprezentující městské střední vrstvy, řemeslnictvo a největší počet zemanů, a konečně strana radikální, sdružující městskou a venkovskou chudinu. Je samozřejmé, že kompromisní čtyři artikule zdály se zbytečně revolučními straně konservativní, zatím co straně radikální ještě zcela nedostačovaly.

Před vypuknutím bouří shromažďovali se měšťtí i vesničtí chudáci na lidových shromážděních na horách, kde byli kázánými husitských kněží strhováni až k chiliasmu. Roku 1420 založili radikální sedláci a městská chudina u Ústí nad Lužnicí nové město Tábor. O programu budovatelů Tábora jsme dobře informováni z pamfletu Mistra Jana z Příbramě z roku 1429, který byl pod názvem „Život kněží tábořských“ uveřejněn v Časopise katolického duchovenstva roku 1863, po druhé teprve roku 1951 v Mackově sbírce tábořských pramenů, kde je nyní lehce přístupný.¹⁾

Podle Příbrama táborští kněží „kázachu a učichu, že neslušíe již krále jmieti, ... všichni páni, panošíe a rytieři jakožto vystavci mají podezání a vyplenění býti. — Sedláci budú vším zbožím zlých vláští... a takú hojnosť všeho budete mieti... úrokuov svým pánom více nebudete platiti... všecka jich panství mají vám svobodna býti... z chudých sedlákuov a z chlapilých oráčuov pány a biskupy

i knížata jsú se násilím zdělali... Statky kněžské odjímalí a lajkóm rozdávali.“²⁾

Je jasné, které společenské třídy tu hovoří: bezzemci, nádeníci, chudí sedláci, chudí řemeslníci. Proto ta nenávisť k panstvu, proto ta touha, rozbít dosavadní společenský řád a vybudovat lepší, proto to povyšování prostých lidí na kazatele a vůdce a — přeneseno do náboženství — proto ta liturgická prostota, jednoduchost, důslednost, jasnost, odstranění všeho zbytečného: kostelů, obrazů, ornátů, hudby, zpěvu při mši, latiny. Ne svobodné hlásání slova božího pro kněze, ale pro všechny lidi bez rozdílu!

Táborům a těm, kdož s nimi v městech sympatisovali — a nebylo jich málo — tedy program čtyř artikulů nestačil. Naproti tomu bohatší měšťané a páni byli brzo ochotni ještě něco slevit. Část inteligence se ulekla toho, jak rychle se spor, který se jí dosud jevil jen se stránky ideologické, rozšiřuje do oblastí, kde to nečekala a kde jí to je nemilé. Universita — ne snad studenti a ani všichni mistři, určitě však odpovědné vedení university — staví se proti důslednému domýšlení učení Husova. Proti lidovému hnutí, šifícím se po Husově smrti lavinovitě v Praze i na českém venkově, vydalo pražské obecné učení pod vedením rektora M. Jana Kardinála 25. ledna 1417 výzvu, aby se všichni věřící vystříhali novot a zůstali při starém církevním liturgickém řádu. Obrazy se nemají odstraňovat, ostatky svatých se

¹⁾ Josef Macek, Ktož jsú boží bojovníci, Praha 1951.

²⁾ Jan z Příbramě, Život kněží tábořských, Časopis katol. duch. 1863, str. 422 a d., srv. i Staré letopisy české (Šimek) str. 27—29.

mají ctít, svěcení vody, kočiček a jiné církevní zvyky se mají zachovávat, i když nejsou přímo nařízeny Písmem. O přijímání pod obojí tento universitní dekret opatrně mlčí. Na naléhání některých pánů (většina pánů s dekretem plně souhlasila) prohlašuje následující dekret vysokého učení, že pod každou způsobou se přijímá sice Kristus celý, že je však lepší (nikoliv tedy jediné správné) přijímat pod obojí, protože to tak Kristus ustanovil. Nejedlý³⁾ upozorňuje, jak tento názor, který se stal oficiálním názorem utrakvistickým, nemálo ohrožoval přesvědčivost obrany kalicha.

Vůdce hnutí M. Jakoubek postavil se proti universitě na obranu novot. Rychlý vývoj donutil universitu, která za ním počala po smrti Husově pokulhávat, k dalším ústupkům: v září roku 1418 uspořádali mistři učení pražského schůzi své strany, na které se usnesli zachovávat jednotu zvláště v otázkách liturgických. Dovolili přijímání dětí, češtinu při čtení evangelia a epistol, kněží nemají mít nemovitosti, ale mají být slušně zaopatřeni. Jinak zamítli všechny novoty a připomínají zvláště, že nekněz neposvěcuje, že kněží i světských vrchností třeba poslouchati, i když jsou nehodni. Očistec existuje, má se svěřit voda i kočičky. Čeští učitelé universitní stávají se tak z vůdců všeho lidu vůdci husitské pravice, ne-li reakce. Někteří z nich opouštějí husitskou stranu úplně, většinu ostatních odlišují od římské strany jen čtyři artikule, velmi opatrně však vykládané.

Není divu, že v husitské levici, v hnutí radikalisovaných drobných řemeslníků, zvláště však u městské i selské chudiny, není k učeným lidem důvěra. Lid velmi rychle přijímá za svou nechuť vedoucích theoretiků hnutí k světské učenosti. Nejen Viklef, ale i Milíč, Janov, Hus i Jakoubek, všichni jsou pro vzdělání lidové, národní a proti scholastickým mistrům a doktorům, pokládající jejich učenost za neupřímnou, skutečné poměry zastírající sofistiku. Winter⁴⁾ píše, že od roku 1420 po několik let nesmějí pražští mistři k volbě děkana v mistrských sukních, protože byly „v tehdejších pohnutí zvláště táborům učených lidí kroje velmi proti mysli.“⁵⁾ Po bitvě na Vítkově v srpnu 1420 zá-

dali táboři, aby se Praha vymanila z moci mistrů, pěstujících německá a pohanská práva, a aby vymýtila z bohoslužby všechno zbytečné. Nové Město — pod vlivem Želivského — poslechlo hned, Staré Město nikoliv, tam měli mistři váhu.

Ačkoliv se tedy roku 1420 nemohli mistři objevit na pražské ulici, aby jim lid nečinil příkoří, a ačkoliv byli tři mistři upáleni po dobytí Berouna Žižkou a Pražany, byli to naproti tomu také mistři, kdož měli hlavní podíl na formulaci čtyř artikulů, a jsou to mistři, s nimiž se setkáváme u důležitých jednání diplomatických jako s mluvčími všech husitů. Tak byli dva mistři v poselství města Prahy, vyslaném na začátku bojů k polskému králi.

Když Němci utekli z Prahy, zmocnili se bohatí čeští řemeslníci jejich mocenských, t. j. hospodářských a politických posic. Z odpůrců dosavadního pořádku stávají se jeho obránci. Správně postřehl Pezold,⁶⁾ že této vrstvě nešlo o povalení feudalismu, o zrušení třídních výsad a nadpráví, nýbrž jen o konfiskaci výsad, o vyhnání dosavadního panstva a zaujetí jeho místa. Ideology těchto povýšenců, tohoto nového — českého a kalíšnického — městského patriciátu, jenž se od starého lišil opravdu jen češtinou a kalichem, byli „mírní“ husitští mistři, jako byli Jan z Příbramě nebo Vavřinec z Březové, kteří měli s bohatými českými měšťany společné zájmy. Stojí za zmínku, že roku 1448, tedy v době, kdy církev husitská je chudá, má Příbram (samozřejmě kromě normálních příjmů universitního učitele a kromě ostatních příjmů nezaznamenaných) 14 kop grošů „ročního a věčného“ platu na tvrzi v Malešicích, které „koupil a zaplatil“ taktó: zemanu Prokopu Bervíkovi na Malešicích půjčil kdysi 40 kop a ten mu za to zastavil list na sto kop. Nehledíme-li na to, že to bylo 35procentní zúročení, je zajímavé, že universitní učitel (při tom, co víme o jejich normálních příjmech) mohl tak vysokou částku půjčit.⁷⁾

Proti této straně bohatých měšťanů, podporované v dojemné shodě velkostatkáři podobojí i podjednou, stála příkře radikální strana lidová: v Praze městská chudina, vedená nadaným a statečným kazatelem Janem Želivským, na venkově chudí řemeslníci, sedláci, zemědělství dělníci, vedení radikálními kněžími tábořskými. Mezi stranou panskou a stranou chudinskou kolísá strana středu, řemeslnická strana „středostavovská“. Byla to strana, jejíž všechny projevy jsou od vypuknutí bojů poznamenaný dvojakostí, vnitřním rozporům: nesouhlasila s patricijskou vládou a byla radikální, bála se však městské chudiny a byla reakční. Neschopna sama vládnout, planě radikálníčila: jen ústy. Každá příležitost k uchopení moci přiváděla ji do rozpaků. Každý pokus chudiny o vymanění z bídy a otroctví naháněl jí hrůzu — ve stra-

6) Pezold, K dějinám husitství.

7) Winter, O životě na vysokých školách pražských, str. 200, pozn. 4.

3) Nejedlý, Dějiny husitského zpěvu II., str. 622.

4) Winter, O životě na vysokých školách pražských knihy dvojce, str. 291.

5) Viz též v Husitské kronice Vavřince z Březové (Prameny dějin českých — FRB — V., str. 413): „Též mistry pražské, kteříž vydání vodtu bránili, v svých kázáních haněli, řkouce: Čemuž sou nám ti mistři fistři? poněvadž v samé moudrosti lidské dny své zpožáním a hanbou ztravují? A z toho mnohých srdce v nenávisti proti mistrům obrátili jsou.“ Nebo tamtéž, str. 477: „... Antoch, kněz šilený tábořský kázal (26. 3. 1421) na rynku pražském o dvou rohů šelmy, potvrzuje, že jeden roh jsou konšel Starého města Pražského a druhý roh mistři pražští, kteřížto témi rohy překážejí svaté pravdě...“

chu tloukla pak kolem sebe a nešetřila krve. Sama vykořisťována, žila vykořisťováním nejubožejších a neměla se tohoto způsobu žívobyti vzdát. Vnitřní rozpor, který ji charakterisuje, má se stát hlavním znakem oficiálního českého kališnictví a jednou z příčin jeho ne-slavné smrti. Ideologičtí vůdci této strany, Jakoubek a později Rokycana, jsou také mistry a tedy členy university. Jsou představiteli a mluvčími řemeslnictva, ale nejsou mluvčími university, nevedou ji, ba stojí mnohdy proti ní.

Tak se už před započatím boje projevují v husitské ideologii různá hlediska sociálních vrstev a tříd, které tvořily předhusitskou společnost. Husity drží pohromadě strašlivý vnější tlak, který si vynucuje i společnou ideologickou základnu — čtyři artikule pražské. Zatím co však praxe i theorie tábořská pokročila daleko za hranice narýsované tímto dokumentem a chtěla feudalismus povalit, a zatím co se strana středu celkem s programem čtyř artikulů ztožňovala a spokojovala se tedy pouhou reformou feudalismu, plula husitská pravice, vedená Přibramem a universitou, už plně ve vodách feudalismu. Stojí proto příkře proti Táboru — Přibramův pamflet o tábořských kněžích je jedním z dokladů tohoto zaujetí.

Negativní poměr Milíčův, Janův a Jakoubkův k scholastické učenosti, která mnoha slovy a umnými logickými řetězci zastírala jalovost svých řešení, stupňuje se u městské a vesnické chudiny až k nenávisti. Slyšeli jsme už, jak roku 1420, kdy Praha hostila tábořské bojovníky, neodvážili se mistři v mistrských sukňích na ulici. Jejich učenost byla prostému člověku nesrozumitelná, zbytečná, ba často i nebezpečná. Celou bytostí cítili, kde je pravda, a učení mistři mu složitým a šroubovaným způsobem dokazovali opak.

V chiliasticky vzrušených lidových shromážděních na horách odmítala se světská učenost úplně⁹⁾ Starý svět má stejné zajetí a v novém, šťastnějším, budou všichni lidé dovední a velmi učení, aniž kdo již bude svého bližního učiti. Knihy svatých doktorů obsahují jen bláznovství, protože ničemu nemá býti věřeno, než co

⁹⁾ „Item slunce (lidského rozumu) nebude svítiti lidem, nebo nebude učiti jeden každý bližního svého, ale všickni budou učení boží.“ (Vavřinec z Březové, FRB, V., str. 415) — „Item každý člověk umění svobodného uče se, neb když z toho nějak se vají, jako mistrstvím svým, bakalářstvím, že jest marné a zpožhanilé a tak hřeší proti čtení pána Krysta.“ (Tamtéž str. 404). „Item všechny knihy kostelní a jako mšálové, zpěváci, viatykové a knihy hodinné... mohou páleny býti.“ (Tamtéž). Srv. i Archiv český III., (Macek, Ktož jsou boží bojovníci, str. 61) a Kroniku Vavřince z Březové, FRB, V., str. 453—465 (Hádání v domě Zmrzlikově).

je zjevně v bibli. Proto tábořští „jali sú se najprvé všech kněh svatých doktoruov páliati i trhati a kaziti, anebo do cizích zemí... jako kus chleba prodávati.“⁹⁾

„Item z též nevěry bludné a kacierské jali sú se učenie mistrská i mistry... šeredně ohavovati, i haněti i tupiti, proto že jsou jich neřádným během od počátku nechtěli svolovati... a protož jsou jich i dodnes nenáviděli a smrti vždycky hrozili.“ Jak tábořští kněží odbývají mistry v disputacích před obecným lidem? Když je mistři usvědčují z bludů, říkají: „To je mistrská chytrost, té nepřijímáme.“ Dokazují-li jim svatými doktory, odmítají: „Na ty my nedbáme.“ A jestliže jim citují holé Písmo svaté, ať nové nebo staré, „toť jako psi k své vůli nahryznú a daďuc svůj výklad, na tom přestanú.“¹⁰⁾

Ba, došli dokonce tak daleko, že i bibli odmítli: zákon boží bude každému zapsán v srdci a nebude třeba bibli číst ani se v ní učiti. Proto jsou zbytečné všechny školy a latinské zvlášť. „Item z té nevěry vyšlo jest, že po zkažení téměř všech škol žáci nejlepší a tomuto království přehodni a užitečni, nemajíc co jiného činiti, musili jsou jedni k řemeslům, jedni k bojům a jiní na světské běhy vydati; a to jest škoda nenabytá této zemi.“¹¹⁾

I když přijímáme s rezervou tyto žaloby zapřísáhlého odpůrce Tábora, jsme přesvědčeni, že se podobné myšlenky v selském a chudinském hnutí objevovaly, a chápeme jejich důvody a oprávněnost. Nebyly to však názory celého lidového tábora a po opadnutí chiliastické nálady zmizely docela, i když nedůvěra a nechuť k mistrům zůstávala. Mistři se o ni ostatně stále přičiňovali sami. Skutečnou, celou pravdu se dovíme i od Přibrama, čteme-li jen dost pozorně: „Item z té nevěry bludné jali sú se škol žakovských kaziti a učenie školnie a latinská velice tupiti a sami dietky, pacholíky i děvečky v učenie přijimati a je česky učiti.“ Je to závažné svědectví a všimneme si ho blíže, i když se Přibram snažil tuto činnost tábořských kněží zlehčiti klepem, že „a ješto to na knězie nesluší druhdy, děvečky ohalovati a šilinkovati, a co je z toho pocházelo, toho neslušie praviti.“¹¹⁾

Požadavek všeobecného vzdělání. Pokrokové demokratické tendence husitství a Tábora pozorujeme nejlépe na jeho poměru k prostým, chudým lidem, na jeho poměru k dětem a k ženám.

„Na tom sebrání Na Křížkách panoše jeden, jménem Záviše, jezdě na koni napomínáše lidi, aby jednomu chudému člověku zaplatili osenie, kteréž jemu tu podlé té úlehle byli potlačili. I sebra drahně peněz a dá tomu sedláku, čiež

⁹⁾ Přibram, Život kněží táb., ČKD 1863, str. 434.

¹⁰⁾ Tamtéž str. 434.

¹¹⁾ Přibram, Život kněží táb., ČKD 1863, str. 435.

osenie bylo.“¹²⁾ Musí se počítat a počítá se se společenskými třídami, na něž se dosud nemyslelo. Městská i selská chudina stává se z objektu subjektem soudobé politiky.

Do tohoto demokratisačního proudu zapadá i požadavek všeobecného vzdělání, uznávaný ve větší nebo menší míře za správný husitý všech odstínů. Má-li drobný řemeslník, tovaryš, sedlák, bezzemek bojovat nikoliv v žoldu, ale sám za sebe, musí být ideově vyzbrojen, musí znát hlavní ideologickou zbraň revolucionářů, Písmo. Z něho se odůvodňují všechny ty dalekosáhlé změny, za něž jsou boží bojovníci ochotni položit život. Písmem, samým Bohem je dokázána správnost a oprávněnost jejich požadavků. Písmo musí bojovníci znát, každý je má číst, vykládat. Schopní jsou povinni učit ostatní, méně schopné, protože je nutno co nejdříve vrstvy vzdělávat rychle: jen ideová vyspělost může zajistit vítězství tam, kde početní převaha je u nepřítelů. To, že drobní obchodníci a řemeslníci už dávno cítili potřebu umět číst a psát při svém zaměstnání, to váhu všech těchto úvah ještě stupňuje.

Bibliismus, zdůrazňování významu Písma proti významu papežské autority, i to je znak husitského úsilí demokratisačního. Církev nemá monopol výkladu, i nejučenější doktoři se mohli mýlit a i nevzdělaný člověk může mít pravdu. Tak se vlastně zdravý rozum stává poslední autoritou ideologickou. S tím souvisí, že lid je i poslední autoritou politickou. „... nikdo nemá počínat ani vést války křesťanské, leč když to Nový zákon dovoluje a zákonně zřízená moc k tomu vybízí; není-li však takové moci, zastupuje ji v tom povinně a řádně křesťanský lid nebo kdokoli jiný, vybidnutý Duchem svatým a vedený spravedlivou příčinou... ani sám trest smrti nemá být proveden na nikom a pro žádnou vinu prostřednictvím zákonné moci, leč tam, kde a pokud v případech nezbytnosti dovoluje Nový zákon trestati smrtí a kde k tomu radí a potvrzuje to; není-li však takové moci, zastupuje ji v tom lid...“ tak to říkají tábořské synody z let 1422—24.¹³⁾

Lid pracoval, lid měl bojovat proti přesile, lid měl rozhodovat a soudit, lid musel být o své pravdě, o pravdě boží přesvědčen, lid musel pravdu znát.¹⁴⁾ Vzdělání se musí dostat všem. Nejen mužům, ale i ženám. Nejen dětem, ale i dospělým. Lid musí být přesvědčován rychle, proto má učit každý schopný člověk a na dospělé se má působit i prostřednictvím dětí. Učí se lidovým, národním jazy-

¹²⁾ Staré letopisy české str. 45, srv. Macek, Ktož jsú boží boj., str. 46 a Pekař, Žížka I., str. 178.

¹³⁾ Snesení tábořských synod u Höflera, Geschichtsschreiber IL, str. 482 a d. cit. Macek, Ktož jsú boží boj., str. 133—4, srv. i Toman, Husitské válečnictví, str. 36 a d.

¹⁴⁾ Tábořský manifest z r. 1431, otiskl Macek, Ktož jsú boží boj., str. 232.

kem a jsou hledány nové způsoby, nové metody vyučovací. Odtud odvozuje tábořská škola¹⁵⁾ své charakteristické znaky: všeobecnost vzdělání, vzdělávání žen, větší ohled na děti, zpěv jako didaktický prostředek a češtinu jako výhradní vyučovací jazyk.

Poznali jsme již, které jsou příčiny požadavku všeobecnosti vzdělání. Zamysleme se krátce u ostatních znaků, které jsme u tábořské školy postřehli. Naše úvahy jsou tu ovšem brzděny skoro naprostým nedostatkem zpráv. Táboři měli jiné starosti než zaznamenávat události a své myšlenky pro paměť budoucím, a co snad přece jen napsali, to zničila nenávist následujících staletí. Mimo to v době tak převratné, jako je první polovina patnáctého století, jsou v ohnisku zájmu jiné věci než škola; víme málo o škole předhusitské a ještě méně o husitské. A nejméně zpráv se nám zachovalo o škole, která nás nejvíc zajímá, o škole tábořské: musíme proto nečtetně a skresleně zmínky domyslet, opravit a ověřit tím, co známe o tábořských názorech a snahách, co víme o ostatních stránkách tábořského života. Ba použijeme i příkladů z let 1410 až 1420, tedy nikoliv přímo z Tábora, ale z jednotného husitského hnutí revolučního, na něž tábořství logicky navazuje (zatím co mírný utrakvismus je krokem zpět).

Emancipace žen. Feudální šlechtic se ženě dvořil, feudální rytíř ji opěvoval nebo dával opěvovat, ale vzdělání jim nedopřávali žádného. Žena se neúčastnila veřejného života ani výdělečné činnosti mužovy. Spravovala mu domácnost, pečovala o děti, kuchyň a sklep. Zbyla-li jí při tom ještě volná chvílka, zaměstnávala se ručními pracemi. Mezi činnostmi mužovou a ženinou byl velký rozdíl. A podobný poměr jeví se nám i u patriciátu, zatím co u drobných měšťanů a u sedláků jsou tyto rozdíly mnohem menší, nemizí-li vůbec. Ženy řemeslníků znaly mnohdy řemeslo stejně dobře jako manžel. V dílně i v kramě byly nepostradatelnými pomocnicemi. A v zemědělství rov-

¹⁵⁾ Tábor k tomu velmi brzo odpověděl:

„Mluv, protivníče boží! tuto mezi námi sedě.
Zdali mníš, bychom neměli božieho zákona?
Václav spěšně odpověděl k tomu:
„... Svatý Pavel píše k Římeninóm v epištole,
snad vám toho nekází vaší kněže v Tábořské škole,
že boží zákon přestupujíc jím se chlubíte...“

(Václav, Havel a Tábor, Erben, Výbor II., str. 286.) — Neznají žádnou větší starost, než naslouchat výkladům Písma; je-li kdo mladý a civí doma, nebo jde za obchodem či zábavou, zatím co je výklad, je bit metlami a přinucen jít k slovu Božímu, jak oni říkají. (Z dopisu En. Silvia, uvádí Macek v cit. spise str. 251.)

něž je práce ženy právě tak cenná jako muže a muži si jí musí vážit. Mezi ženami a muži městské a venkovské chudiny není pak už naprosto žádného rozdílu. Stejně musí dít, aby uhájili nutný život pro sebe a pro svou rodinu. Proto také čím níže sestupujeme po tomto žebříčku feudální společnosti, čím širší lidové vrstvy se účastní veřejného, politického života, tím častěji pozorujeme ženy v důležité veřejné činnosti nebo na významných místech.

Milíč i Janov si vážili žen, jejich pevného a hlubokého náboženského přesvědčení. Milíč se snažil o zlepšení osudu pražských prostitutek, otevřel pro ně útulek, aby je vytrhl z jejich dosavadního života. Hus řekl: „Ale již jsem shledal, že sprostní kněží chudí a chudí laikové i ženy statečnější pravdy brání než doktorové svatého Písma, jenž strachy od pravdy pobíhají...¹⁶⁾ Na rozhraní mezi čtrnáctým a patnáctým stoletím se v Praze rozmnožil počet bekyn, zbožných žen, které dobrovolně a bez klášterních slibů chtěly žít klášterním životem. Přijímaly dvakrát denně, četly Písmo, později zpívaly i českou mši. Z Milíčových stoupenců byla obviněna Kačka z čeledi paní ze Šternberka, že káže. Přiznala, že družkám opakuje obsah kázání a že složila nějaké modlitby. Jiná žena složila dokonce theologické pojednání.¹⁷⁾ V bouřlivé době po Husově smrti — a konečně i před ní — účastní se ženy všech pouličních demonstrací. Roku 1421 dostavil se na staroměstskou radnici zástup žen. Žádaly, aby konšelé volali do schůzí všechny měšťany, nejen ty, kdož s nimi souhlasí. Konšelé chtěli deputaci zastrašit, ale nic nepořídili, ženy se chovaly statečně.

Nejvýrazněji se však ženy uplatnily v tábořském vojsku. Je známo jejich statečné vystoupení na hoře Vítkové roku 1420.¹⁸⁾ Po celou dobu válek jdou tyto ženy, které uměly za pravdu i umírat, se svými houfy a účastní se všech bitev. Jak by se mohli táboři dívat na své ženy feudalisticky jako na nižší tvory, když jim tak nejen v práci, ale i v boji a v službě pravdě boží byla denně dokazována jejich rovnocennost!

Když táboři dobyli Prachatic, nedotkli se dětí ani žen.¹⁹⁾ Podle německého pramene neučinili husité nic paním pro dobytí Plavna. Jak jinak se v tom čase chovalo křižácké vojsko v Čechách! Zrušení nevěstinců bylo jedním z prvních husitských zásahů v každém městě, které obsadili. Za Korybuta bylo roku 1422 vyhlášeno, aby se všichni, Češi nebo Poláci, chránili

pod přísnými tresty všelikého lání, hrani v kostky, svárů a oplzlostí. Hospodáři, který by choval prázdných žen oplzlých, hrozilo se ztrátou hrdla.²⁰⁾ Roku 1430 jsou táboři a sirci při jedné spanilé jízdě žádáni od Heřmana z Czettery o příměří. Slibují dát zemi na jistou dobu mír, budou-li nepřátelé chtít „zabrániti tanci a nebudou-li v zemi míti ani trpěti lehké ženy, ze země je poženou a vyženou, jakož tak v Čechách byli činili“, píše o tom současník — prostý kupec bolkovský.²¹⁾ A koncil basilejský musel na žádost českého husitského poselstva požádat basilejské konšely, aby zabránili nevěstkám chodit veřejně po městě a aby zakázali hrani v kostky, tance a nošení rozličné zbraně po ulicích.²²⁾

Ženy zaujímaly v husitské společnosti mnohem významnější místo než dosud. Tato emancipační tendence projevuje se i v ženské výchově. Už v předhusitské době objevují se tu a tam v městech kromě dívčích škol klášterních školy nízké, dětinské školy pro dívky. Ty podávaly elementární vzdělání. Vedly je obyčejné bekyně, tedy učitelky laické. Teprve táboři zřizovali však soustavně společné školy pro chlapce i dívky. Dostávalo se tu dívkám téhož vzdělání jako chlapcům. Učily se číst a psát česky, zpívat, hlavně však náboženství, t. j. tábořské hospodářsko-politické theorii. Ze tábořská dívčí výchova byla v té době něco neslýchaného, dosvědčuje Příbramovo zděšení při zjištění, že tábořští kněží přijímali na učení pacholíky i děvčátka, zvláště však jeho pomluvy o mravní úhonně, která pro dívky, pacholíky a snad i učitele z toho vzešla, pomluvy, jejichž motivy jsou při známé mravní rigoroznosti tábořských kněží průhledné.

Úspěchy husitské ženské výchovy dokazuje tvrdý a záluďný nepřítel husitů Eneáš Silvio Piccolomini zjištěním, že česká žena patnáctého století zná Písmo lépe než italský kněz.

Větší ohled na děti. I poměr k dětem se změnil, když se na politické scéně objevilo řemeslnictvo a rolnictvo jako aktivní politické síly. Právě tak jako ženy musejí se i rolnické a řemeslnické děti účastnit výroby a získávání prostředků obživy pro celou rodinu. U dětí chudiny je zařazení do výrobního procesu ještě časnější. Proto je feudální absolutismus otce, kterým tak dýše zajímavá „Zpráva a naučení“ urozeného pána Jana z Lobkovic,²³⁾ podstatně

²⁰⁾ Tomek, Dějepis Prahy IV, str. 248, Urbánek, České dějiny III, 3, str. 916, pozn. 1, a Traktáty Chelčického, pozn. na str. 97.

²¹⁾ Křaus, Husitství v literatuře I, str. 85.

²²⁾ Tomek, Dějepis Prahy IV, str. 524.

²³⁾ Urozeného pána Jana z Lobkovic na Hasišteině Zpráva a naučení synu Jaroslavi o tom, co činiti a co nechati, a kterak se a pokud v čem zachovávatí má. Vydal F. A. Zeman r. 1876.

¹⁶⁾ O svatokupectví, Erben I, str. 455.

¹⁷⁾ Pezold, K dějinám husitství, str. 42.

¹⁸⁾ Ženy bořily kláštery (Vavřinec z Březové, FRB, V, str. 373), kopaly opevňovací příkopy (tamtéž), bojovaly na hoře Vítkové (tamtéž, str. 388).

¹⁹⁾ Husitská kronika Vavřince z Březové, FRB, V, str. 444. Srv. tamtéž str. 364, 373, 389, 407, 424, 498 (samy posvěcovaly!).

zmírněn v rodinách rolnických a řemeslnických, v rodinách chudiny pak o něm nelze už ani mluvit.

Zatím co se šlechtičtí synkové oddávají službě paním a v nejlepším případě mírné přípravě pro své budoucí povolání vojenské, úřednické a soudcovské, účastní se řemeslnické děti v husitské době veřejného, politického života přímo. Revoluční a předrevoluční Prahu nedovedeme si představit bez jitřivých pouličních demonstrací chudého českého žactva pražských škol. A účast mládeže v husitských válkách, cenné bojové zásahy husitských prácat, jsou dalším dokladem významu mládeže v husitské společnosti.²⁴⁾

Nejvýrazněji se poměr husitství k dětem projevuje v liturgií. Husitští kněží dávají přijímat i dětem, a to i husité nejmírnější. Při jednáních s basilejským koncilem také husité všech odstínů tento požadavek důsledně prosazují.

Vychovatelé táborských dětí mají úkol vstřípit v šem dětem jisté minimum vědomostí potřebných k spasení a k ochotnému, nadšenému, ba fanatickému boji za uskutečnění táborských požadavků náboženských i sociálních. V boji nemohl stát nikdo stranou. Nutnost ideologického vzdělání všech dětí bez rozdílu vede tak opět k opuštění latiny a ke zdůraznění lidového, národního jazyka. Snaha ulehčit učení i méně chápavým, potřeba naučit brzy, dobře a všechny děti, nutí k objevování nebo aspoň k intensivnějšímu užívání method, nových cest didaktických. I nejméně nadané dítě naučilo se lehce zpívat píseň — a bylo to vlastně zhudebněné desatero božích přikázání.

Táborští vychovatelé nezapomínali ani na výchovné působení dětí na dospělé. Věděli velmi dobře, že není možno změnit děti, nezmění-li se jejich rodiče a naopak. Táborští kněží vychovávali, vzdělávali, přesvědčovali zároveň děti i dospělé. Časté táborské bohoslužby, jejichž jádrem je několik mše, ale právě kázání slova božího, jsou takovou pravidelnou, mohutně působící ideologickou školou pro dospělé. Pro děti byly ty bohoslužby doplňkem a vyvrcholením výchovy školní.

Čeština proti latině. Venkovská a městská chudina, která byla jádrem táborské strany, nepotřebovala latiny, ba viděla v ní právem prostředek k usnadnění vlády nad prostým lidem a k ulehčení jeho vykořisťování hospodářského. Latina je ve středověku vsutku předním politickým nástrojem. Bez jednotlivého dorozumivacího prostředku bylo nemožné vybudovat světové panství římské církve. A o to šlo ve smyslu duchovním, ale i hospodářském a politickém. Vláda nad dušemi měla kořeny velmi materiální. Nebyly to malé částky, které se kurii podařilo získat jenom z Čech. Jen v pražské diecési a jenom jedna z četných církev-

²⁴⁾ Vavřinec z Březové, FRB, V, str. 364, 363, 386 (dětí byly od nepřátel i páleny).

ních daní — papežský desátek — vynášela 1400 až 1800 kop. Odpor k latině je tedy výrazem odporu k celé feudální církevní organizaci.

Kromě toho — vlastně bychom měli říci především — obchod a výroba si pěstování národních jazyků vynuovaly. Zajímavých dokladů by bylo možno i z dějin našeho školství uvést mnoho. Klatovský ve své česko-německé učebnici z roku 1540 říká, že lidé se učí jazykům, protože tlumočníci šidí při obchodě ty, kdož jinou řeč neznají.²⁵⁾ Je to sice důvod pro učení cizím řečem, avšak studium živého jazyka cizího vede nutně k poznání jazyka vlastního, a to z konkurenčních důvodů všude, zvláště pak v situaci, která byla v husitské době v Čechách.

Ohled na lid a nedůvěra k feudálním vzdělančům přivedly tábory k odmítání latiny. Latina jim byla těžkým hříchem proti zbožnosti.²⁶⁾ Při pobožnosti se zpívá něco, čemu lid nerozumí; není to tedy bohoslužba, ale divadlo. Kdyby se latinou měla zastříti nějaká bohoslužebná tajemství, pak by bylo lépe vůbec o nich nehovořit.

Rozdíly mezi husitskými stranami jsou dobře vyjádřeny jejich poměrem k lidovému jazyku v liturgií. Nejmírnější husité a stoupenci starých feudálních řádů, jako Příbram, užívají při mši jen latiny, právě tak jako Křišťan z Prachatic a ostatní katolíci. Jakoubkova a Rokycanova strana středu, kolisající mezi touhou po odstranění feudalismu a strachem z chudiny, slouží mši latinsky, ale evangelium a epistolu čte česky. Ostatní husitské strany, bojující proti feudalismu bezvýhradně, slouží celou mši česky. Želivský a Žižkovi sirotci zachovávají přitom obřad předepsaný církví. Jsou umírnění, chtějí z dosavadního pořádku zachovat všechno, co se novému životu nepříčí. Táboři odmítají vše, co není Písmem předepsáno přímo, a tak je jejich mše jen prostou konsekrací, posvěcením chleba a vína.²⁷⁾ Českých mší ubývá však i v samotném Táboře (značení posunu doprava)

²⁵⁾ Winter, Život a učení na partikulárních školách, str. 562.

²⁶⁾ Nejedlý, Dějiny zpěvu husitského II, 142. Srv. i AČ III, cit. spis Mackův str. 62 a Táborový manifest u Macka str. 232.

²⁷⁾ In hac congregatione sacerdotum (1431 v Praze) sacerdotes fuerunt divisi in tres partes. Primo magistri Pragenses, qui tenent omnia essentialia, ut mater sancta ecclesia et de communione calicis, hoc addentes, alii sacerdotes fuerunt Sirotkones, hi aliqua tenent cum magistris, et aliqua contra eos cum Thaboritis; tercii sacerdotes fuerunt Thaboritarum, qui missant sine ornamentis... (Chronicon Treboniense, Höfler I., str. 59).

„A potom vstana ten, kterýž svátost oltářní jměl posvěcovati, nic více říkal než slova posvěcování nad chlebem a nad vínem hlasem vysokým a rozumným řečí obecnou.“ (Vavřinec z Březové, FRB, V, str. 406.)

a po roce 1432 jsou v Čechách jen výjimkou. Od vítězství Rokycanova čtou všichni husité česky jen evangelium a epístolu, jinak slouží mši latinsky.

Podobný poměr měly jednotlivé husitské strany i k češtině ve škole. Táboři odstranili zprvu latinu radikálně; kazili školy a žáky rozháněli, jak říká Příbram. Pacholíky i děvečky učili jen česky. Ze však později — jistě po Lipanech — zřídili opět i školu latinskou, dosvědčuje Eneáš Silvio Piccolomini, který při své návštěvě v Táboře roku 1451 mluvil se žáky a s mnohými měšťany, znalými latinské řeči.

Zpěv jako didaktický prostředek. V předhusitské škole byl zpěv důležitým předmětem. Vždyť účast na bohoslužbách byla hlavní povinností žáka. Cvičil se ovšem jen zpěv liturgický, latinský, jednohlásý i vícehlásý.

Husité postřehli velký popularizační, agitační, propagační význam zpěvu. Jakoubek, nepřítel umění, byl sice proti zpěvu v kostele a jeho názor přijímají zprvu i táboři. Příbram si stěžuje,²⁸⁾ „že všechno zpívanie kostelnie jakožto na nešpofiech, na mších; na jitřniech, mnohým rúháním potupují a knihy zpievacie, jenž slovú antifonári, trhají, páli a kazie, a toliko písne české, kteréž sú sami složili, tyť velebie, vedú a držie“. Je vidět, že v tábořské praxi nad názorem Jakoubkovým zvítězil názor Husův, který písní přál, ovšem písní lidové, české. Jako proti latině vůbec, tak se táboři postavili i proti latinskému zpěvu.²⁹⁾ Při vlastních bohoslužbách nezpívalo se ovšem na Táboře ani česky; tábořští kněží zamítali všechny zbytečné přídavky ke mši, k níž je třeba jen pěti věcí: chleba, vína, posvěcujících slov, řádného úmyslu a kněze. Zpěv mezi nimi není. Před bohoslužbou a po ní zpívali však táboři rádi. Nepěstovali zpěv mnohohlásý, protože prý odvádí od zbožnosti. Jejich zpěv je umělecky upřímný, jednohlásý, protože zpívaný celým shromážděním, nikoliv jen nějakými žákovskými soubory, a tedy demokratický.³⁰⁾

Zakladatel tábořského zpěvu a jeden z tvůrců tábořství vůbec, kněz Jan Čapek, zdůrazňoval zvláště zpěv dětí, což je pro tábory charakteristické. Staří se novým písním naučili těžko, kdežto děti se jim učily rády a lehce. Děti jsou nevinné, nezkažené, nezatížené starými zlozvyky a předsudky. Prostřednictvím dětí bylo možno působit i na dospělé: děti chodily po ulicích a zpívaly aktuální písně k poučení starých a k jejich získání pro nové myšlenky. Píseň, kterou Čapek složil po bitvě na Vítkově,

²⁸⁾ Příbram, Život kněží tábořských, ČKD 18 63, str. 487.

²⁹⁾ Zpívání latinské v kostelích nazývali su psi vytí a štěkání. (Staré letopisy české str. 398 vydání Charvátova, srv. i Vavřince z Březové, FRB, V, str. 462.)

³⁰⁾ Nejedlý, Dějiny hus. zpěvu II, str. 32.

zpívaly hned v příštích dnech děti po celé Praze.³¹⁾

Pro nás je nejzajímavější zjištění, že většina těchto písní jsou vlastně písně didaktické. Myšlenka je Husova: každý má znát Písmo svaté: pro lepší zapamatování se nejdůležitější vědomosti upraví v písně. Tak nejrozšířenější Čapková píseň je vlastně parafrázi Desatera. Konečně i sama válečná píseň husitská „Ktož jsú boží bojovníci“ je vlastně písní didaktickou: je to vojenský řád v malém.³²⁾

Je zajímavé pozorovat, jak někdy dlouho trvá, než se od vzniku ideje přikročí k její realizaci. Táboři razili na začátku patnáctého století zásadu všeobecnosti vzdělání. Čeští bratři ji ve svých postranních školách propracovávali. Na začátku sedmnáctého století ji Komenský zasadil do svého pedagogického systému a učinil ji majetkem světové pedagogiky. A teprve za dalších dvě stě let byl rozvíjející se kapitalismus požadavky komplikovaného výrobního procesu donucen uskutečnit ji aspoň v zemích průmyslově pokročilejších.

Mezi námi a Táborem leží půl tisíciletí vývoje. Ten vytvořil materiální prostředky a předpoklady výchovy, které v Táboře ještě neměli: jak zavést všeobecnou školní docházku, když je kniha dražší než dům? Před vynalezením knihtisku, roku 1502, stála bible 120 kop českých grošů! Jsme hrdí na tábory, že už před vynalezením knihtisku učili všechny děti: jsou tak vlastně jeho spoluvynálezci, protože nikoho nemohlo napadnout tisknout knihy v době, kdy uměl číst sotva každý tisící člověk.

Nepřítel kalicha papež Pius II. poznal — ještě jako legát Eneáš Silvio Piccolomini — tábory při vlastní návštěvě v Táboře roku 1451. To již nebyl ten starý slavný Tábor, ale feudální město, pyšníci se výsadami milostivě udělenými císařem Zikmundem, město bohatých, měšťanů a hladových a otrhaných chudáků, jako byla ostatní města té doby. Poznal toto město krátce předtím, než byli tábořští kněží zrádně vydáni tábořskými měšťany králi Jiřímu — a to už bylo konečné utopení tábořství v mělčině utrakvismu. A přece ještě v Táboře postřehl, že ačkoliv tu žil „selský a nespořádaný lid“, mělo to věrolomné lidské plémě jednu dobrou vlastnost: milovalo vzdělání.

Protifeudální strana selskochudinská byla přesvědčena, že se výstavba nové společnosti bez školy neobejde. Snažila se proto uprostřed těž-

³¹⁾ „Dietky! Bohu zpievajme,
jemu čest a chválu vzdávajme,
i s starými.
Neb Němce, Míšněny,
Uhry, Sváby, také Rakušeny,
poběhlé Čechy,
zarmútil, zastrašil i rozehnal...“

(Husitská kronika Vavřince z Březové, FRB, V, str. 386.)

³²⁾ Nejedlý, Dějiny hus. zpěvu II, str. 265.

kých válek vybudovat školu, která má mnohé typické znaky školy pokrokové: všeobecnost vzdělání, stejné vzdělání pro ženy i pro muže, vyučování národním jazykem, ohled na dětskou osobnost a z toho pramenící hledání nových didaktických cest. S většinou těchto znaků setkáme se později i u školy bratrské, která sice nenavazuje na tábory vědomé, u níž však ze stejné sociální situace a ideové důslednosti,

a v neposlední míře i na základě tábořských tradic, vyrůstá podobný společenský útvar.

Můžeme říci s jistotou, že mnohé kameny pokrokového pedagogického systému Komenského pocházejí z budovy školy tábořské (a česko-bratrské), že Komenský mohl budovat a jistě budoval na české výchovatské tradici a že jeho pedagogické dílo je v nejlepších částech ryze českým přínosem lidstvu.

PSYCHOLOGIE

Pavlovo učení a některé otázky charakteru.*)

Dr. J. LINHART, docent pedagogické fakulty, Praha.

1. Vymezení pojmu charakteru.

Psychologický rozbor osobnosti není vyčerpán tím, že provedeme analýzu jejího vědomí. Analýza vědomí udává, co člověk obráží, jaké cíle sleduje, co dělá. Avšak již Engels ukazoval na to, že pro osobnost je charakteristické nejen to, co dělá, nýbrž i to, jakým způsobem to dělá. Když dvěma lidem uložíme úkol, oba sice stejně porozumějí, co mají vykonat, avšak mohou úkol splnit různým způsobem, podle svých odlišných vlastností. Jak jsme již uvedli, stává se, že člověk, hlásající vysoké mravní ideály, často si ve svém praktickém jednání počíná v rozporu s tím, co theoreticky zastává. Příčinou toho jsou vady v rozvoji jeho charakteru, nedostatek patřičných návyků a někdy i dovedností, schází mu na př. dostatek trpělivosti, houževnatosti a statečnosti a pod. Někdo si může na př. uvědomovat nutnost bojovat za svou vlast, přesto však v samém boji se může chovat zbaběle. Mezi vědomím a provedením činu může tedy být jistá distance, po případě i rozpor. A naopak, u člověka s pevnou vůlí a s kladnými charakterovými rysy byl tento rozpor překonán a neexistuje. Není proto možno zabývat se socialistickou osobností a nemluvit o jejím charakteru, není možno provádět socialistickou výchovu a zanedbávat utváření charakterových vlastností.

Nezbytnost zřetele k charakteru při rozboru osobnosti vyplývá dále z toho, že kromě její analýzy je nutno usilovat i o synthe-

tický pohled na osobnost. Jednotu analytické a syntetické stránky v procesech vyšší nervové, t. j. psychické činnosti zdůrazňuje I. P. Pavlov. Mozková kúra má tendenci, jak učí I. P. Pavlov, k neustálé integraci, sjednocení všech procesů. Projevem této syntetické činnosti je jak vytvoření jednotného a vnitřně prožitého světového názoru, tak i uceleného, vnitřně důsledného charakteru.

Nejdříve je nutno si ujasnit, co míníme pojmem charakteru, jaký je obsah tohoto pojmu. Náš lid běžně chápe slovo charakter jakožto synonymum kladných trvalých rysů člověka. Tento význam se obráží i v obsahu slova „charakterní“, jež znamená čestný, důsledný a pod.

V psychologii je však pojem charakteru užíván v širším smyslu jakožto jednotný soubor příznačných rysů osobnosti, t. j. především síly, vyrovnanosti a pohyblivosti procesů vyšší nervové činnosti, které se utvářejí na základě ustálených struktur dynamických stereotypů její vyšší nervové činnosti; tyto rysy vznikly ve vývoji individua, vyznačujícího se jistým vrozeným typem vyšší nervové činnosti, působením prostředí a výchovy, vytvářejí jednotu osobnosti a mají vliv na všechny projevy a všechnu činnost člověka. V charakterových vlastnostech jako by se ustálily, fixovaly všechny životní zkušenosti, snahy, zájmy, přesvědčení, jimiž člověk žil a jimiž se řídil.

Toto naše vymezení pojmu charakteru se liší od definice sovětského psychologa N. D. Levitova, který říká: „Pojem charakter je nutno

*) Otištěná studie je část kapitoly „Socialistický charakter“, která vyjde v připravované knize „Vývoj osobnosti a její rozvoj v socialismu“.